

מכתב בדבר היחס ליהודים

(*De regimine Iudaeorum*, 1271)

לכבוד מרגריט, רוזנת פלנדריה [...] האח תומאס איש אקווינו ממסדר המטיפים שולח את ברכותיו.

הוד מעלתך, קיבלתי את מכתביך ומהם אני למד על דאגתך האדוקה לנתיניך, ועל אהבתך המסורה לאחי-מסדרנו, השבח לאל שזרה בלבבך זרעיהן של סגולות שכאלו. עם זאת, קשה הייתה לי בקשתך ממני במכתבים אלו עצמם (שאגיב לך בנוגע לעניינים מסוימים), הן בשל העיסוקים המרובים שמשרת ההוראה דורשת, והן משום שהיה זה משמח אותי לו ביקשת בדברים אלו עצמם של אחרים המומחים ממני בעניינים שכאלו. אף על פי כן, משום שראיתי זאת כבלתי-ראוי שאהיה מתרשל בסיועי לדאגותיך או שאהיה כפוי-טובה כלפי אהבתך, שמתי את לבי להשיב לך בנוגע לעניינים המוצעים מבלי לבטל כל דעה טובה אחרת. תחילה, אם כן, שואלת הוד מעלתך האם את מורשית בזמן כלשהו וברוך כלשהי לגזול גזל מן היהודים.

לשאלה זו (הריני מציע מבלי שהוכשרתי לכך) ניתן להשיב, שאף כי היהודים, כפי שאומרים החוקים, נידונים בשל אשמתם לעבדות נצחית ולפיכך עשויים אדוני האדמות שעליהן הם מתגוררים לקחת מהם דברים כאילו היו שלהם – אולם, יחד עם זאת, הסייג מצייין שאין לקחת מהם בשום אופן את צורכי החיים החיוניים, מאחר שזהו, אף על פי כן, מן ההכרח ש"תתהלוכו כהגן עם אתם שפּחוץ" (הראשונה לתסלוניקים, ד, יב), "למען אשר לא יחלל שם האלהים" (הראשונה לטימותיוס, ו, א), והשליח (פאולוס) מזהיר את המאמין באמצעות הדוגמא "אל-תתנו מקשל לא ליהודים ולא ליונים ולא לקהלת אלהים" (הראשונה לקורנתיים, יא, לב) – נדמה כי הדבר שיש לצינו הוא, כפי שקבעו החוקים, שהשירותים הנכפים עליהם לא יתבעו דבר-מה שלא היו מורגלים לעשותו בזמנים עברו, מאחר שבדברים בלתי-מצופים אלה תכופות משבשים את הנפשות.

כעת, בשמירת דינו של סייג שכזה, יכולה את בהתאם למנהגם של קודמיך לגזול גזל מן היהודים, ואולם, רק אם אין דבר העומד בדרכך. מאחר שנראה, ככל שיכול אני לשער מן הדברים ששאלת בהמשך, שחששותיך נוגעים בעיקר לכך, שנדמה שלייהודים של ארצך אין דבר מלבד מה שהשיגו באמצעות שחיתות הנשך. ולפיכך שואלת את בהמשך, האם חוקי הוא לתבוע מהם דבר-מה, וכן, למי יש להשיב את הדברים שנתבעו מעימם.

לפיכך, בעניין זה נדמה שעל התשובה להיות כדלקמן: שמאחר שהיהודים אינם יכולים להחזיק באופן חוקי בדברים שסחטו מאחרים באמצעות נשך, התוצאה היא שאם את מקבלת מהם דברים אלו, גם את אינך יכולה להחזיק בהם באופן חוקי, אלא אם היו אלו דברים שגזלו היהודים ממך או מאבותייך עד כה. ואולם אם יש בידם דברים אשר גזלו מאחרים, דברים אלו, מרגע שנתבעו מהם, עלייך להשיב לאלו שלהם חייבים היו היהודים להשיבם. לפיכך, אם נתגלו אנשים מסוימים שמהם גזלו היהודים נשך, יש להשיב להם אותו. אחרת, יש להניח בצד כספי-נשך אלו לצרכים דתיים לפי שיקול הדעת של המועצה של ההגמון הבישוף ושל אנשים הגונים אחרים, או אף לתועלת הכללית של ארצך, אם ציץ הצורך והתועלת מצריכה זאת. אף לא יהיה זה בלתי חוקי אם תתבעי מחדש כסף-נשך שכזה מן היהודים, בשומרך על מנהג קודמיך, בכוונה לעשות שימוש בכספים אלו למטרות דתיות.

שנית שאלת, לו חטא יהודי, האם עליו להיענש בקנס כספי, מאחר שנדמה כי אין לו דבר זולת כסף-נשך.

נדמה כי על התשובה לשאלה זו לעלות בקנה אחד עם מה שנאמר קודם לכן. היינו, שיעיל הדבר שיענש בקנס-כספי, למען לא יצבור רווח מעוולתו. כמו כן, סבור אני שעל היהודי (או כל אחד אחר הנושך-נשך) להיקנס בקנס גדול יותר מכל איש אחר במקרה דומה, בכדי להעביר את המסר לפיו אמנם אין הוא זכאי לכסף שנלקח ממנו. ניתן להוסיף עונש נוסף על קנס כספי זה, למען יראה זה עונש מספיק, לפיו יפסיק להחזיק בכסף שהוא חייב לאחרים. אף על פי כן, אין להחזיק בכסף הנלקח כעונש מנושכי-נשך, אלא אם יעשה בו שימוש מן השימושים שהוזכרו, וזאת במידה שאין להם דבר זולת כסף-הנשך.

אך אם ייאמר כי נסיכי המדינות סופגים הפסד בשל כך, יש לייחס הפסד זה להם, כפועל יוצא של רשלנותם הם. משום שמוטב היה לו אילצו את היהודים לעבוד למחייתם, כבחלקים של איטליה, מאשר מצב זה, בו בחינתם ללא משלח-יד הם מתעשרים באמצעות נשך, וכך שליטיהם נגזלים מהכנסתם. באופן דומה, ובאשמתם הם, נגזלים הנסיכים מהכנסתם במידה שהם מאפשרים לנתיניהם להתעשר רק באמצעות גניבה ושוד. משום שהם יהיו מחויבים להשיב [לבעלים האמיתיים] את מה שתבעו מהם [מן הגנבים].

שלישית נשאלתי, אם הוא [היהודי] ייתן כסף מרצונו החופשי, או מנחת-פיוס, האם חוקי הוא לקבלם. התשובה לכך היא, שנראה כי חוקי הדבר לקבל זאת. ומועיל הדבר שכסף שהתקבל באופן זה יושב לאלו להם הוא שייך, או שיעשה בו שימוש, כפי שנאמר קודם לכן, אם אין להם דבר זולת רווח-הנשך.

רביעית שאלת, אם את מקבלת מן היהודי יותר ממה שדורשים ממנו הנוצרים, מה יש לעשות עם היתרה. התשובה לכך נובעת ממה שנאמר קודם לכן. מצב בו הנוצרים לא ידרשו מן היהודי את היתרה יכול להתקיים באחת משתי האפשרויות הבאות: האחת, אולי משום שליהודי ישנם דברים מלבד רווח-הנשך, ובמקרה זה חוקי יהיה שתשמרי אותו, בשומרך, יחד עם זאת, על המתנינות שצוינה לעיל (ונראה שאותו הדבר ייאמר לגבי אלו שמהם נסחט הנשך, אם מאוחר יותר ייתנו להם [היהודים] מתנות מתוך רצון טוב, אך רק כאשר הם [היהודים] מראים כי הם מוכנים להשיב-את הנשך). אפשרות אחרת יכולה להתקיים כאשר אלו שמהם קיבלו היהודים נשך נעלמו בינתיים, בין אם בשל מוות, או שהם חיים כיום במדינות אחרות, ואז הם מחויבים להשיב [את הנשך]. אך כאשר האנשים המסוימים אשר להם הם חייבים אינם מופיעים, נראה שעל ההליך לעלות בקנה אחד עם האמור לעיל. מה שנאמר לגבי היהודים תקף, כמו כן, גם לגבי קאור (Cahors) וכל מי שתלוי בעושה של הנשך.

חמישית, שאלת לגבי המוציאים-לפועל והפקידים שלך, האם מן הצדק הוא שתמכרי להם משרות אלה או שתקבלי מהם הלוואה עד שיקבלו את אותו הסכום מן המשרות שהוקצו להם.

בתשובה לכך נדמה ששאלה זו אוצרת בחובה שני קשיים, שהראשון מהם הוא עניין מכירת המשרות. באשר לשאלה זו סבור אני שעלינו להביא בחשבון את דברי השליח (פטרס) "הַפֶּל רְשׁוּת לִי אֶבֶל לֹא כְּלִדְבָר מוֹעִיל" (הראשונה לקורינתיים, ו, יב). אך מאחר שאינך מוסרת למוציאים-לפועל ולפקידיך דבר מלבד הכוח של משרה זמנית, אינני רואה מדוע אין זה צודק עבורך למכור משרות מסוג זה, כאשר את מוכרת לאנשים כאלה שלגביהם ניתן להניח כי הם מועילים לביצוע משרות מסוג זה, וכאשר המשרה אינה נמכרת במחיר גבוה, כזה שיקשה עליהם לקבל בחזרה את כספם מבלי להכביד על נתיניך.

ואולם, אף על פי כן, מכירה שכזו נראית לא לגמרי מועילה. ראשית משום שקורה תכופות שאלו המתאימים ביותר לביצוע המשרות מסוג זה הם עניים, כך שלא יוכלו לרכוש את המשרה. ואף אם הם עשירים, האנשים הטובים ביותר אינם מבקשים משרות אלה ואינם כמהים לרווח הכספי שיושג מהמשרה. התוצאה תהיה לפיכך שעל פי רוב יקבלו את המשרות בארצך האנשים הירודים יותר, השאפתנים ורודפי-הבצע. סביר הוא שהם יעשקו את נתיניך ולא יטו את ליבם ביתר-נאמנות אף לענייניך את. לפיכך נראה לי מועיל יותר שתבחרי אנשים טובים ומתאימים יותר למשרות שכאלה, שאותם תוכלי אף לאלץ לשרת בניגוד לרצונם אם יהיה צורך בכך. משום שבאמצעות טיבם ומאמצייהם יצמח לך ולנתיניך יותר ממה שתוכלי להשיג בעבור מכירת המשרות המדוברת. שאר-הבשר של משה יעץ לו כך: "תַּחֲזֶה", אמר, "מִפֶּל-הָעַם אֲנָשֵׁי-חַיִל יִרְאִי אֱלֹהִים, אֲנָשֵׁי אֱמֶת--שֶׁנְּאִי בְּצַע; וְשִׁמְתָּ עֲלֵהֶם, שְׂרֵי אֲלָפִים שְׂרֵי מְאוֹת, שְׂרֵי חֲמִשִּׁים, וְשְׂרֵי עֶשְׂרֹת וְשִׁפְטוּ אֶת-הָעַם, בְּכָל-עֵת." (שמות יח, כא-כב).

אולם הספק השני באשר לעניין זה יכול להתעורר סביב עניין הלוואה. נראה שעלינו לומר שאם, תחת הסכם, הללו נותנים הלוואה בכדי לקבל את המשרה, אין ספק כי הסכם זה הוא הסכם נושכני מאחר שהללו מקבלים את כוח התפקיד בעבור הלוואה. לפיכך, במקרה זה, את מספקת להם את העילה לחטוא, והם אף מחויבים להתפטר מתפקידם שנרכש בדרך זו. ואולם אם את נותנת להם את התפקיד בחינם, ולאחר מכן את מקבלת מהם

הלוואה שהם מסוגלים לקבל בחזרה ממשרתם, אזי יכול הדבר להתרחש ללא כל חטא.

שישית שאלת האם צודק הוא עבורך להטיל מסים על נתינייך הנוצרים או לכפות הלוואות. בעניין זה יש לקחת בחשבון שנסיכי המדינות מונו בידי האל לא, בלי צל של ספק, למען יבקשו רווח לעצמם כי אם למען יבקשו את התועלת הכללית של העם. משום שכנגד אשמתם של נסיכים מסוימים נאמר ביחזקאל (פרק כב, פסוק כז) "שָׁרִיָּה בְּקִרְבָּהּ, פְּזָאֲבִים טָרְפֵי טָרֶף-- לְשֹׁפֵךְ-דָּם לְאֹבֵד נַפְשׁוֹת, לְמַעַן בְּצַעַע בְּצַעַע. " ובמקום אחר נאמר על ידי אותו נביא "הוֹי רָעִי-יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ רָעִים אוֹתָם-- הָלוֹא הֵצֵאן, יָרְעוּ הָרָעִים. אֶת-הַחֶלֶב תֹּאכְלוּ וְאֶת-הַצֶּמֶר תִּלְבְּשׁוּ, הַבְּרִיאָה תִזְבְּחוּ; הֵצֵאן, לֹא תָרְעוּ. " (יחזקאל, לד, ב-ג). ומסיבה זו הונהגו משכורות לשליטי המדינות כדי שבחיותם על משכורתם הם יימנעו מלרושש את נתיניהם. ולפיכך אצל אותו הנביא, במצוות האל, נאמר "לְאֶרֶץ יְהוּדָה-לוֹ לְאַחֲזָהּ, בְּיִשְׂרָאֵל; וְלֹא-יוֹנוּ עוֹד נְשִׂאֵי אֶת-עַמִּי. " (יחזקאל, מה, ח).

יש מקרים בהם לנסיכים אין הכנסה מספקת לשם הגנה על המדינה ולדברים האחרים שבנמצא, שעבורם, יש להניח, צריכים הנסיכים לשלם. ובמקרה שכזה הרי צודק הוא שהנתינים יספקו את מה שבאמצעותו ניתן להשיג את תועלתם הכללית. וכך הדבר שבמדינות מסוימות, בעלות נוהג עתיק-יומין, האדונים כפו היטלים על נתיניהם, אשר, אם אינם מוגזמים, ניתן לדורשם ללא חטא. לפי דברי השליח (פאולוס): "מִי יֵצֵא בְצַבָּא וּפְרִנְסָתוֹ עָלָיו" (הראשונה לקורינתיים, ט, ז) [איש אינו יוצא לקרב על חשבוננו שלנו]. לפיכך, הנסיך היוצא להלחם למען תועלת הכלל צריך כמו כן לחיות מן הדברים של הקהילה או צריך להרוויח מן העסקים של הקהילה, אם באמצעות ההכנסות המונוגות ואם, במקרה שדברים מסוג זה חסרים ולא יהיו מספיקים, באמצעות דברים הנאספים מן היחידים. ונדמה שיש לנהוג על פי אותו קו מחשבה אם מופיע מצב חדש כלשהו שבו מן ההכרח לבזבז הרבה עבור תועלת-הכלל או בכדי לשמר את מעמדו האמיתי של הנסיך, אשר הכנסתו הפרטית או המסים הנוהגים אינם מספיקים עבורו – כגון אם פולשים אויבים לארץ או מתרחש מצב דומה – אזי, כמו כן, מעבר למיסוי הרגיל, יכולים נסיכי הארצות לדרוש מספר דברים מנתיניהם עבור תועלת-הכלל. אך אם הם מבקשים לדרוש מעבר למה שנקבע עבורם,

אך ורק למען תשוקתם שיהא שלהם, או עבור הוצאות חסרות סדר ומיתון, אין הדבר מורשה להם בשום אופן. לפיכך אמר יוחנן המטביל לחיילים שבאו אליו: "אַל־תִּזְעַזְעוּ אִישׁ וְאֶל־תַּעֲשֶׂקוּ וְדִי לְכֶם בְּשִׂכְרְכֶם:" (לוקס, ג, יד). (משום שההכנסה של הנסיכים היא כמו משכורתם שלהם, שעמיה עליהם להיות מסופקים כך שלא יעשו גזילה נוספת, למעט בהתאם לטעם שניתן, לטובת תועלת הכלל).

שביעית, שאלת אם פקידיך, שלא מן הדין, יסחטו דבר-מה מן הנתינים העושה את דרכו לדייך (או אולי לא), מה עליך לעשות. בעניין זה התשובה ברורה, משום שאם הדבר יגיע לדייך, עליך להשיבו, אם יש ביכולתך אז לאנשים להם הוא שייך או שוב, להשתמש בו לצרכים דתיים או למען תועלת הכלל, זאת במידה שאין ביכולתך למצוא את האנשים להם הוא שייך. אך אם דבר זה אינו מוצא את דרכו לדייך, עליך לכפות על פקידייך השבת-רכוש זו, אף אם האנשים שמהם סחטו דברים אלו אינם נמצאים בהישג ידך, לבל ימלטו מעולתם בבצע-כסף. למעשה פקידים אלו חייבים להיענש על ידיך ביתר חומרה, כך שהאחרים יימנעו בעתיד מהתנהלות דומה, משום שכפי שאמר שלמה "לֵץ תִּפְּהָ, וּפְתִי יַעֲרֶם." (משלי, יט, כה).

לבסוף את שואלת האם טוב הדבר שהיהודים ברחבי מחוזך מחויבים ללבוש סימן המבחין אותם מן הנוצרים. התשובה לכך היא פשוטה: על פי צו של המועצה הכללית, על היהודים מכל המינים בכל המחוזות הנוצרים ובכל הזמן, להיות מובחנים מאנשים אחרים באמצעות ביגוד כלשהו. הדבר מחויב גם על פי החוק שלהם, היינו שהם עושים לעצמם גדילים בארבע הכנפות של גלימתם, שבאמצעותם הם מובחנים מן האחרים. אלה הן, גברת מהוללת וחסודה, מה שמזדמן לעת עתה כתשובות לשאלותיך, שבעניינים אלו איני כופה עליך את פסק דיני כפי שאיני דוחק אותך לקיים את פסק דינם של מומחים. מי ייתן ושלטונך יצלח אף יותר.

(מלאטינית: שחר פירסטנברג)